

קדושת החיים וחירוף הנפש

העורכים: ישעיהו גפני • אביעזר רביצקי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

קדושת החיים וחירוף הנפש

קובץ מאמרים לזכרו של אמיר יקותיאל

קדושת החיים וחירוף הנפש

קובץ מאמרים לזכרו של אמיר יקותיאל

בעריכת

ישעיהו גפני ואביעזר רביצקי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים תשנ"ג

המערכת המדעית

פרופ' אברהם גרוסמן (יו"ר), פרופ' ישעיהו גפני, פרופ' אריה גראבויס
צבי יקותיאל, ד"ר ירחמיאל כהן, ד"ר משה רוטמן, פרופ' יעקב שביט
מרכז המערכת: יצחק כהן

מאמרו של ראובן קימלמן תורגם ע"י ד"ר טל אילן

מאמרו של איבן מרכוס תורגם ע"י גב' אירית סיון

הספר יוצא לאור בסיוע:
קרן לוציוס נ' ליטאואר
דפוס 'גרפית' ('גרף-חן') בע"מ
דפוס 'אחורה' בע"מ
פני

הדפסה ראשונה — 1992

הדפסה שנייה — 1995

הדפסה שלישית — 2001

מרכזת מערכת הספר: מעין אבינרי-רבהון
המביא לבית הדפוס: יחזקאל חובב

מסת"ב 4-078-227-965

מספר קטלוגי 125-185

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחולדות ישראל, 1992

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות
צילום או הקלטה, ללא קבלת רשות בכתב מהמוציא לאור.

סדר מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: מכון לאופסט שלמה נתן
עימוד והדפסה: דפוס 'גרפית' ('גרף-חן') בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

ז	עם הספר
ט	אלי אדלר : לזכרו של אמיר יקותיאל ז"ל
יב	גל הירש : מכתב של המפקד אל המשפחה
	קדושת החיים וחירוף הנפש
3	ישעיהו גפני : הקדמה
7	אביעזר רביצקי : מבוא
15	הרב חיים דוד הלוי : קדושת החיים וחירוף נפש: תרתי דסתרי?
27	נתן רוטנשטרייך : על קדושת החיים
35	משה גרינברג : ערך החיים במקרא
55	אביגדור שנאן : בין קידוש השם למיתת בית דין
69	דניאל שוורץ : מה הוה ליה מימר? 'וחי בהם'
85	אהרן אופנהיימר : קדושת החיים וחירוף הנפש בעקבות מרד בר־כוכבא
99	אברהם גרוסמן : שורשיו של קידוש השם באשכנז הקדומה
131	איבן (ישראל) מרקוס : קידוש השם באשכנז וסיפור רבי אמנון ממגנצא
149	חיים סולוביצ'יק : בין חבל ערב לחבל אדום
153	מנחם בן־ששון : תפילתם של אנוסים
167	יצחק טברסקי : קידוש השם וקידוש החיים – היבטים של קדושה במשנת הרמב"ם
191	משה אידל : באור החיים: עיון באסכטולוגיה קבלית
213	חיים ביינארט : ברתולומי רואים ומשפטו בבית דין האינקוויזיציה
221	יוסף הקר : כלום הועתק קידוש השם אל תחום הרוח לקראת העת החדשה?
233	ראובן קימלמן : הלכות מלחמה ומגבלותיה
255	יוסף אחיטוב : מלחמות ישראל ו'קדושת החיים'
277	אליעזר שביד : הדילמה הקיומית והמוסרית של ההתנגדות המזוינת בגיטו

עם הספר

הקובץ שלפנינו פורש יריעה רחבה של עמדות רעיוניות ותגובות היסטוריות בשאלת קדושת החיים וחירוף הנפש, כפי שהתגלו במקורות ישראל ובתולדות ישראל. הספר פותח בבידורים עקרוניים בשאלת ערך החיים: במקרא, במדרש ובפילוסופיה. הוא עובר לחקירתה של התופעה הריאלית של מסירות הנפש וקידוש השם תחת ידם של היוונים והרומים, ובעיקר, תחת ידם של הנוצרים והמוסלמים. לאחר מכן הוא פונה לדון בהיבטים אחדים של חיי הקדושה, לפי ההגות המיימונית והקבלית-הקדומה. הספר חותם בשאלות של מוסר מלחמה במקורות ישראל, ומגיע עד לדילמות של המרד בגיטו. ספר זה מוקדש לזכרו של אמיר יקותיאל, בן תורה וקצין צנחנים, שנהרג כתאונת אימונים בצה"ל. השאלות הנדונות בספר עלו לדיון בערב עיון שנערך במלאת שלושים לנפילתו של אמיר ז"ל.

תודתנו נתונה לכל המסייעים בהוצאתו לאור של הספר: מעין אבינרי-רבהון – מרכזת המערכת, נחמה שטרן – עורכת הלשון, יחזקאל חובב – המביא לבית הדפוס, פני – מעצב העטיפה, ולעובדי מרכז זלמן שזר ודפוס 'גרף-חן'. תודה מיוחדת שלוחה לגופים שהרימו תרומה נדיבה לשם הוצאת הספר: קרן לוציוס נ' ליטאואר, דפוס 'גרף-חן' ודפוס 'אחזה'.

העורכים

מנחם-אב תשנ"ב

סגן אמיר יקותיאל ז"ל
נולד בכ"ט תשרי תשכ"ח בירושלים
נפל ביום ד' תשרי תשמ"ט

לזכרו של אמיר יקותיאל ז"ל

(דברים שנאמרו ביום השלושים לנפילתו במילוי תפקידו
כקצין צנחנים בצה"ל)

קראנו לו 'קותי'. החברים והמורים גם יחד. רק ב'שבעה' נודע לי כי זהו כינויו של אביו צבי, ייבדל לחיים ארוכים. ומכאן ואילך אינני יכול ואינני מתיר לעצמי לקרוא לאמיר ז"ל בכינויו של אביו.

זכיתי להיות מחנכו של אמיר ז"ל בכיתות הגבוהות של בית הספר התיכון ע"ש הימלפרב בירושלים. שנתיים תמימות, בכתות י"א וי"ב, פסענו בצוותא בשבילי התלמוד, בהליכות עולם ובנפתולי החיים.

ואמיר – התבלט מכולם. נער עם יפה עיניים וטוב רואי... משכמו ומעלה גבוה...

דומני שלא אפריו אם אומר כי שררה בינינו כימיה הדדית כבר מתחילת היכרותנו. כמחנך כיתתו, נפגשתי עמו ועם יתר חבריו לספסל הלימודים כמעט מדי יום ביומו. למדנו בצוותא תלמוד, הלכה, מבואות לתורה שבעל פה ומחשבת ישראל.

אמיר, כפי שציינתי, בלט עד מהרה, ולמן השיעור הראשון ועד תום שנת הלימודים ובחינות הבגרות הותיר את רישומו. הוא אף הרגיו, ולא במרכאות, את חבריו. וכל כך למה?

שכן, כידוע, הלכה פסוקה היא, כי עם הישמע צלצול הפעמון, יפסיק המורה את שיעורו ויניח לתלמידיו לנפשם (קרי: לצאת להפסקה). אני, כשלעצמי, קיבלתי עלי גזירה זו. ומי עיכב בעדיו אמיר. אמיר ולא אחר. ואין מדובר במליצה. הדברים – כפשוטם.

עד שהסוגיה התלמודית לא היתה נהירה לאמיר על בוריה, וכל עוד לא נחה דעתו, מיאן להיפרד מדף הגמרא.

אמיר מוטיב ואני ומי מהתלמידים מפרק, ועתים להיפך – אני מקשה והוא מתרץ. ואם עדיין קושיה בלב, מיד יעלנה על שפתיו, ולא יוותר, גם לא ישעה לצעקת חבריו, כדרך של תינוקות של בית רבן, 'אמיר, כבר מזמן צלצלו, תפסיק עם הקושיות שלך'. אמיר מתעלם מסביבתו הרועשת עד אשר יימצא תירוץ הולם שיניח את דעתו ואת מוחו הפורה, החוקר והעמקן.

בשל כך למדתי מאמיר יותר מאשר מתלמידים אחרים, את פשר מימרת חז"ל: 'אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ? שנאמר (משלי ג יח): "עץ חיים היא למחזיקים בה" – לומר לך: מה עץ, קטן מדליק את הגדול, אף תלמידי חכמים – קטנים מחדדים את הגדולים (רש"י: ששואלין כל שעה), והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן' (תענית ז ע"א).

מאמיר למדתי כי אכן דברים כפשוטם: דקדוק החברים ופלפול התלמידים, השקלא-וטריא יום יום עד ליבונה של הסוגיה וירידה לעומקה, לשורשיה וליסודותיה, לא מעט בזכות אמיר נעשו, ולפיכך זכיתי שנתקיים בי 'מתלמידי יותר מכולן'.

ואמיר, נער בעל מידות היה, מדקדק במצוות ומקפיד על קלה כבחמורה. והקפדה זו שמר עליה מכל משמר, אף לאורך מסלולו הצבאי המפרך, עד ליומו האחרון, עת נפל במילוי תפקידו כקצין צנחנים בצבא ההגנה לישראל.

כדרכם של נערים בני גילו, ניכרו בו היטב שובבות הנעורים, יצר ההרפתקנות והטיולים וסקרנות רבה.

היה ברור לנו שלפנינו הדגם הצברי 'הפייטרי', וכי המסלול הצבאי יהא אף הוא בכיוון זה, כפי שאכן היה.

גאה הייתי בהיותי מורה ומחנך של אמיר ושל רעיו לכתה.

עסקנו אף בדרך ארץ ובהוויות העולם, והתקופה – גיל הנעורים וההתבגרות – אינה קלה כלל ועיקר. כמעט לכולם ישנם ספקות והתלבטויות, עתים הקושיה והמבוכה רבה על המתורץ והפתור. ואצל אמיר ראיתי משנה שלמה וסדורה. עולמו ודרכו ברורים, אמונתו הדתית והערכית מוצקת וישרה. עלם חמודות. לא שאין התלבטויות וספקות, אלא שבצידן עומד הרצון הכן להתמודד עמן מתוך בסיס יציב של יושר ואמונה, בלוויית חוש הומור, שחוק נסוך על השפתיים ואופטימיות.

אמרו חכמינו זכרונם לברכה: 'ושננתם לבניך' (דברים ו ז) – אלו תלמידך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר "בנים אתם לה' אלהיכם" (דברים יד א), ואומר: "ויצאו בני הנביאים" (מלכים ב ג ג). וכי בני הנביאים היו והלא תלמידים היו? אלא מכאן לתלמידים שהם קרויים בנים. וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלימד כל התורה כולה לישראל וקראם בנים, שנאמר: "בני עתה אל תשל" (דברי הימים ב כט יא). וכשם שהתלמידים קרויים בנים, כך הרב קרוי אב, שנאמר: "ואלישע רואה והוא מצעק אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד" (מלכים ב ב יב), ואומר (שם יג יד): "ואלישע חלה את חוליו אשר ימות בו ויבוא אליו מלך ישראל ויבך ויפל על פניו ויאמר אבי אבי" (ספרי דברים, ואתחנן ו ז).

ידעתי גם ידעתי כי התלמידים קרויים בנים. ואולם, מותו של אמיר חיזק והגביר תחושה זו עד מאוד. באותו יום מר ונמהר שבו נמסרה לי בשורת האיוב הנוראה, נחמץ לבי בקרבי ונצטט ככאב, ממש כאב פיסי. ואז חשתי כי אבד לי בן, בן יקר ואהוב, אהוב

על המקום ואהוב על הבריות, בעל פוטנציאל עצום, שנגדע באיבו. תחושה זו מלווה אותי מני אז – לתמיד. דרכו של עולם כי 'דור הולך ודור בא' (קהלת א ד), ולפיכך כשבן קובר את אביו הצער והאבל גדולים וכואבים, אך גזירה על המת שישתכח מן הלב, והוא משתכח מן הלב, כמימרת רב, לאחר י"ב חודש (ברכות נח ע"ב).

ואולם – כשחלילה, חלילה, אב קובר את בנו, יש בכך חריגה מסדרו של עולם, ולפיכך אין הגזירה חלה ואין המת משתכח מן הלב. אין שיכחה. אין נחמה. אין מזור ומרפא.

צעק לבי בכאבי – אמיר, אמיר.

שנו רבותינו זכרונם לברכה: 'כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבי אליעזר וישב לפניו ואמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך אמר לו: אמור. אמר לו: אדם הראשון היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין. ומניין שקבל עליו תנחומין, שנאמר (בראשית ד כה): "וידע אדם עוד את אשתו", אף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של אדם הראשון. נכנס רבי יהושע ואמר לו: רצונך אומר דבר אחד לפניך אמר לו: אמור. אמר לו: איוב היו לו בנים ובנות ומתו כולם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין, אף אתה קבל תנחומין. ומניין שקיבל איוב תנחומין, שנאמר (איוב א כא): "ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך". אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של איוב. נכנס רבי יוסי וישב לפניו. אמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך אמר לו: אמור. אמר לו: אהרן היו לו שני בנים גדולים ומתו שניהם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין, שנאמר (ויקרא י ג): "וידם אהרן" – אין שתיקה אלא תנחומין, ואף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתי צערו של אהרן. נכנס רבי שמעון ואמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך אמר לו: אמור. אמר לו: דוד המלך היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין, ואף אתה קבל תנחומין. ומניין שקיבל דוד תנחומין, שנאמר (שמואל ב יב כד): "וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה", אף אתה רבי קבל תנחומין. אמר לו: לא די שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתי צערו של דוד המלך. נכנס רבי אלעזר בן עזריה. כיון שראהו אמר לשמשו טול לפני כלי ולך אחרי לבית המרחץ, לפי שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו ואמר לו: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצוּעק ואומר: אוי לי אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום. אף אתה רבי היה לך בן, קרא תורה מקרא נביאים וכתובים משנה הלכות ואגדות, ונפטר מן העולם בלא חטא, ויש לך לקבל עליך תנחומים כשחזרת פקדונך שלם. אמר לו ר' אלעזר: בני נחמתי כדרך שבני אדם מנחמין (אבות דרבי נתן, פרק י"ד).

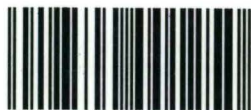
תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

אלי אדלר

הקובץ קדושת החיים וחירוף הנפש פורש יריעה רחבה של עמדות רעיוניות ותגובות היסטוריות בשאלת קדושת החיים וחירוף הנפש, כפי שהתגלו במקורות ישראל ובתולדות ישראל. הספר פותח בבירורים עקרוניים בשאלת ערך החיים: במקרא, במדרש ובפילוסופיה. הוא עובר לחקירתה של התופעה הריאלית של מסירות הנפש וקידוש השם: תחת ידם של היוונים והרומיים, ובעיקר, תחת ידם של הנוצרים והמוסלמים. לאחר מכן הוא פונה לדון בהיבטים אחדים של חיי הקדושה, לפי ההגות המיימונית והקבלית-הקדומה. הספר חותם בשאלות של מוסר מלחמה במקורות ישראל, ומגיע עד לדילמות של המרד בגיטו.

המחברים

- ישיעיהו גפני ° אביעזר רביצקי
- הרב ח"ד הלוי ° נתן רוטנשטריך
- משה גרינברג ° אביגדור שנאן
- דניאל שוורץ ° אהרן אופנהיימר
- אברהם גרוסמן ° איבן (ישראל) מרקוס
- חיים סולוביצ'יק ° מנחם בן-ששון
- יצחק טברסקי ° משה אידל
- חיים ביינארט ° יוסף הקר
- ראובן קימלמן ° יוסף אחיטוב
- אליעזר שביד

דאנאקוד 185-125